Historie spotřebních družstev – 2. díl

2. díl 1918 – 1945: Období první republiky a Protektorátu Čechy a Moravy

Vznik samostatného Československa na podzim roku 1918 otevřel i pro družstevnictví novou vývojovou etapu. Zejména období prvních poválečných let se vyznačovalo rychlým růstem všech vtypů družstev. Byla to krátká doba, která patří k první a zatím i poslední, kdy rozvoj družstev byl přirozený, bez mocenských a politických zásahů, které se začaly postupně projevovat v následujícím období.

Nárůstem počtu družstev, rozšiřováním jejich působnosti a zakládáním zájmových svazů vytvořilo družstevnictví sice mohutné, ale nejednotné odvětví. Družstva se členila vedle profesního zaměření, dále například podle národností, politické příslušnosti či náboženského vyznání.

Nás však zajímá historie spotřebního družstevnictví, kterému se tedy budeme dále věnovat. Spotřební družstevnictví představovalo silnou a dobře prosperující součást družstevního hnutí meziválečného Československa. **Spotřební – konzumní družstva, jakožto svépomocné spotřebitelské organizace s demokratickou samosprávou, si získala důvěru hlavně u sociálně slabších vrstev obyvatelstva.** Podíváme-li se na složení členské základny tehdejších spotřebních družstev vidíme, že **dělníci tvořili 60% a o zbývajících 40% se dělili úředníci, rolníci, živnostníci a další povolání.**

Síť prodejen spotřebních družstev se neustále rozšiřovala, ale v důsledku slučování družstev do ekonomicky silnějších a konkurenčně schopnějších celků se počet družstev snižoval. Pro zásobování prodejen si družstva vybudovala vlastní sklady a výrobny. Nákupní ceny zboží se snižovaly podle výše objednávek, což umožňovalo v družstevních prodejnách prodávat za nižší ceny než v soukromém maloobchodu. **Hlavním dodavatelem potravinářského a průmyslového zboží byla Velkonákupní společnost družstev (VDP)** se sídlem v Praze a sítí vlastních továren a provozoven po celé republice. Činnost a historie VDP je natolik zajímavá, že si jistě zaslouží věnovat jí napříště samostatnou kapitolu.

Pro spotřební, ale i pro ostatní družstva byly důležité také dvě instituce, které vznikly v roce 1920 z iniciativy družstev organizovaných v Ústředním svazu československých družstev, a sice **Všeobecná družstevní banka**, která se stala jejich peněžním ústředím a byla jedinou družstevní bankou v

meziválečném období, a dále **Lidová pojišťovna Čechoslavia**, která pro družstva a jejich členy a pracovníky zajišťovala majetkové a osobní pojištění za výhodných podmínek. Čechoslavia se postupem doby vypracovala na jedno z předních míst mezi československými pojišťovnami.

Bohužel i do slibného rozvoje spotřebních družstev zasáhla **hospodářská krize v letech 1929 – 1935**, která se, mimo jiné, hlavně **projevila v poklesu koupěschopnosti obyvatelstva**. Navíc proti spotřebním družstvům na počátku třicátých let 20. století zesílily útoky od obchodních grémií a různých zájmových organizací soukromých obchodníků. V souvislosti s tím zintenzivnila i činnost Ústředního svazu československých družstev na obranu zájmů spotřebitelů a družstev. Svaz byl vedle plnění zájmové, poradenské a revizní činnosti také aktivním a neúnavným ochráncem družstev při přípravě četných nových zákonů a nařízení. Význam spotřebních družstev se projevoval v tomto období také v rozsáhlé podpoře nezaměstnaným a stávkujícím dělníkům.

K největším konzumním družstvům v meziválečném období patřily například **Včela a Rovnost v Praze, Budoucnost v Ostravě, Západočeské konsumní družstvo v Plzni, Vzájemnost-Včela v Brně, Budoucnost v Prostějově, Ústřední konsum v Hradci Králové a Budoucnost v Pardubicích**

Za zmínku jistě stojí i kulturně společenská činnost spotřebních družstev, která pro svoje členy a jejich děti pořádala nejrůznější kulturní akce, letní tábory apod.

Druhá světová válka a okupace republiky znamenaly samozřejmě krutý zásah i do družstevní činnosti. Na okleštěném území Protektorátu Čechy a Morava bylo **družstevnictví násilně reorganizováno, sjednoceno do okupanty vytvořených svazů a ústředí a podřízeno potřebám nacistického válečného hospodářství**. Spotřební družstva byla soustředěna do Svazu spotřebních družstev. V dobových materiálech se uvádí, že hmotné škody způsobené celému českému družstevnictví nacistickou okupací v období let 1939-1945 dosáhly cca 350 miliard předválečných korun, z kterých značná část připadla právě na spotřební družstevnictví. Za účast v odboji položily svoje životy stovky funkcionářů, pracovníků a členů družstev.

Mgr. V. Vávrová
Tento článek vznikl ve spolupráci s Muzeem družstevnictví DA ČR.